

סימן ד

בעניין 'שואלין ודורשיין'

גרסינן בפ"ק דפסחים (ו ע"א): "ואמר רב יהודה אמר רב: המפרש והיוצא בשיירא, קודם שלשים יום - אין זקוק לבער, תוך שלשים יום - זקוק לבער וכו', הני שלשים יום מאי עבידתייהו? כדתניא: שואלין ודורשיין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום, רבן שמעון בן גמליאל אומר: שתי שבתות". והגמ' מבארת טעמו של תנא קמא (שם ע"ב): "שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על הפסח שני, שנאמר 'ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו', וכתוב 'ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם'". ע"כ.

דין דומה, אך שונה, נאמר במסכת מגילה (ד ע"א, לב ע"א): "משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשיין בענינו של יום: הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג". כאן מבואר, שברגל עצמו יש לדרוש מעניינא דיומא, ואילו בפסחים משמע שיש לדרוש בהלכות החג ל' יום קודם לכן, ולכאורה הדינים סותרים.

ונאמרו ונשנו בביאור דין זה שתי שיטות:

א. רש"י בפסחים (שם ע"ב, ד"ה שהרי משה) פירש, שהיה הרי משה רבינו עומד בפסח ראשון, ודורש להן בהלכות פסח שני. ומבואר, שמשמעות דין זה היא, שהחכם דורש בהלכות אלו ל' יום קודם הרגל. וכן מבואר בדבריו בב"ק (ק"ג ע"א ד"ה בריגלא, וע"ש בסוגיא), שכתב: "באין לשמוע הלכות הרגל קודם הרגל ל' יום". וכן משמע מדברי התוס' במגילה (ד ע"א ד"ה מאי) ע"ש. ולכאורה זה פשט ההלכה, "שואלין ודורשיין".

ב. הר"ן (פסחים ב סע"ב מדפי הרי"ף, סד"ה העושה) כתב, דחשבינן ליה שואל כענין, וקי"ל בתוספתא (סנהדרין פ"ז ה"ה) בשני תלמידים ששואלים, אחד שואל כענין ואחד שואל שלא כענין, שנזקקין לשואל כענין. כלומר: אין הכוונה שהחכם צריך לדרוש בהלכות חג, אלא שאם שאלוהו בהלכות אלו תוך ל' יום, צריך להקדים שאלה זו לשאלות בנושאים אחרים. וכ"כ במגילה (ב ע"ב ד"ה משה תקן) דמ"ש התם דמשה

תיקן להם לישראל וכו' היינו לדרוש בהלכות ברגל, אך מ"ש דשואלין ודורשין קודם הרגל היינו כנ"ל, דהוי שואל כענין (וזה הנ"מ בין הדינים)¹.

וכ"כ בקצרה מהר"ם חלאווה (פסחים ו ע"א ד"ה שואלין) וע"ש. וכן דעת הרשב"א (מגילה ד ע"א ד"ה מאי איריא, שם ל ע"א ד"ה ובהא).

ונראה שאף הרי"ף סובר כך. ואע"פ שלא פירש דעתו, אלא סתם וכתב כלשון הגמ', מ"מ המדייק בלשונו יראה שהשמיט מילה אחת, וז"ל (פסחים ב ע"ב): "כדתניא, שואלין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום" וכו'. ובאמת בגיליון אלפס שם ציון, שבגמ' נוסף גם "ודורשין". אך נראה דלא לחינם השמיט הרי"ף מילה זו, היות ועומד בשיטת הר"ן ומהר"ם חלאווה, שאין "דורשין" אלא רק "שואלין", כלומר דחשבינן ליה "שואל כענין" וכו"ל.

ואמנם הר"ן (הנוכח) כתב "דתניא שואלין ודורשין", אך כבר ציינו שם בהגהות וציונים (מהד' עוז והדר, אות ד), שבכת"י ליתא תיבה זו. ולפי המבואר א"ש.

ובתוספתא מגילה (פ"ג ה"ה) תניא להדיא: "שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום", ול"ג "ודורשין". והובאה בכמה מקומות בש"ס (ר"ה ז ע"א, מגילה כט ע"ב, סנהדרין יב ע"ב, ע"ז ה ע"ב). וכ"ה בירושלמי (פסחים פ"א ה"א), וצייין אליו בחק יעקב (ר"ס תכט).

וכן יש לדייק מדברי הר"ן במסכת מגילה (ב ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה משה תיקן) שכתב: "והא דאמרינן בעלמא שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח ל' יום", ולא כתב "דורשין", ואזיל לשיטתיה.

¹ ובט"ז (ס" תכט סק"א) הביא דברי הר"ן דנ"מ לענין שואל כענין, והוסיף שיש גם נ"מ רבתי לענין ממון, דאיתא בפרק השואל (ב"מ צו ע"א): "אמרו ליה רבנן לרבא שאיל לן מר", (ופירש"י: רבינו נשאל לנו למלאכתנו, ללמוד לנו תורה, שיושב ומלמד לנו תורה כל היום, ואם נשאל ממנו בהמה ומתה - נפטר). אקפיד (רבא), אמר להו: לאפקועי ממונאי קא בעיתו? אדרבה, אתון שאילתון לי. דאילו אנא מצי אישתמוטי לכו ממסכתא למסכתא, אתון לא מציתו לאישתמוטי". (כלומר: כשאני חפץ להתחיל במסכת אחרת שלא תשכח ממני, אין אתם יכולים למחות בידי, אך אתם אינכם יכולים לעבור למסכת אחרת). ודוחה הגמ': "ולא היא, איהו שאיל להו ביזמא דכלה, אינהו שאילו ליה בשאר יומי". (דהיינו, כאשר דורשין לפני הרגל בהלכות הרגל, לא מצי לאשתמוטי למסכת אחרת). וא"כ יש כאן נ"מ לענין אם שאלו התלמידים בהמה מרבם תוך ל' יום קודם פסח, ומתה, שיהיו פטורים, משום דבאותו זמן הוא משועבד להם והוי שאלה בבעלים.

ושו"ר בביאור הלכה (סי' תכט, ד"ה שואלין) שדייק כנ"ל מלשון הרי"ף, והאריך בזה להביא סיעת פוסקים חבל נביאים דלא ס"ל הכי אלא כשיטת רש"י והתוס', ולכן כתב: "א"כ נמצא דעת הר"ן והרשב"א יחידאין הם נגד כל הראשונים הנ"ל". אמנם להנ"ל נראה שכן דעת הרי"ף, וכ"כ להדיא בחי' מהר"ם חלאוה, וכנ"ל [ולפלא, שבביאורו"ל גופיה דייק בתחילת דבריו מגירסת הרי"ף, שכתב רק "שואלין", וא"כ מדוע לא מנה גם דעת הרי"ף בין העומדים בשיטת הר"ן. וכנראה צ"ל דס"ל שאין ראייה כ"כ מהשמטת מלת "ודורשיין"].

והנה, הרמב"ם השמיט דין זה של שאלה ודרישה קודם הרגל². אמנם בהל' אישות (פ"ח ה"ה) הזכירו, לגבי האומר לאשה "הרי את מקודשת לי על מנת שאני תלמיד", (ומקור הסוגיא בקידושין מט ע"ב) וז"ל: "על מנת שאני תלמיד אין אומרים כבן עזאי וכבן זומא אלא כל ששואלין אותו דבר אחד בתלמודו ואמרו ואפילו בהלכות החג שמלמדין אותן ברבים מדברים הקלים סמוך לחג כדי שיהיו כל העם בקיין בהן". אך לא כתב שכן ההלכה, אלא רק שכך היו נוהגים.

ואפשר, שהרמב"ם ס"ל כשיטת הר"ן, דאין דין לדרוש בהלכות החג קודם החג, אלא רק שאם שאל משיבים לו קודם, וכמ"ש בהל' ת"ת (פ"ד ה"ח): "שנים ששאלו, שאל אחד כענין ושאל אחד שלא כענין נזקקין לענין" (עי"פ התוספתא הנ"ל).

ולשיטה זו י"ל, שהחכם צריך לדעת את תוכן ההלכות לפני כל מועד ומועד, כדי שידע מה ששייב (והרמב"ם כתב כן בפ"ד, העוסק בלימוד התורה לתלמידים), אך מבחינת לימוד התורה לעצמו ולאחרים, צריך להמשיך ולעסוק בהלכות שהיה נתון בהם, תמידים כסדרם, בלי שינוי ותמורה.

ועכ"פ, עלה בדיננו, שיש כמה וכמה פוסקים העומדים בשיטת הר"ן, ומהם הרי"ף והרמב"ם עמודי ההוראה.

[אחרי כתיב, ראיתי להגרע"י בשו"ת יבי"א (ח"ב או"ח סי' כב), שדייק כן מדברי הר"ן והרי"ף, ואף גם זאת כתב, דהכי ס"ל להרמב"ם וכנ"ל, ושכן דעת מרן בב"י ובשו"ע, אשר נמשך תמיד אחר הרי"ף והרמב"ם, להיותם ב' עמודי ההוראה. ודלא

² יש לציין, שלגבי הדרשה ברגל עצמו, הרמב"ם הזכיר בהל' תפילה פי"ג ה"ח, וכן בפ"א מהל' מגילה הי"ג, ע"ש. ועי' להגר"ב ז'ולטי בהקדמת ספרו משנת יעבץ חאו"ח (הלכות המועדים), שדן בעניין זה באורך, וכ' שמתקנת משה רבינו ישנם שני חיובים: קריאת התורה ותרומה לפני הציבור, ובזה"ז שאין מתרגמים (לרוב העדות), א"כ יש חיוב לשנות בתושבע"פ בעניינו של כל מועד. ע"ש.

כהביאווה"ל שכתב שאין זה דעת רוב הפוסקים. וששתי שכיוונתי לדבריו. וע"ש (אות יב) שהסיק להלכה, דאין חיוב ללמד הלכות הפסח קודם הפסח, ומ"מ המורים הוראות לרבים ילמדו בעצמם כדי שיוכלו להשיב].

והנה, התוס' בשמעתין (ד"ה ומזהיר) הקשו, איך מוכח מכך שמשאמר לטמאים את הלכות פסח שני, הרי ע"י ששאלו הוזקק לומר להם כן, ותירצו: "מ"מ לא היה צריך להאריך אלא אל תעשו פסח ותו לא". וכן כתב בחידושי רבינו דוד.

והיה נראה לכאורה, דקושיא זו קשה רק לשיטת רש"י והתוס', שצריך לדרוש ממש בהלכות אלו, וא"כ מנ"ל דין זה מהאי קרא. אך לשיטת הר"ן וסיעתו, דחשבינן ליה שואל כענין, לק"מ, דהיא גופה ראייה ש"שואלין בהלכות הפסח", שהרי שאלוהו למשה רבינו בהל' פסח שני, והשיבם.

איברא, שהר"ן גופיה בחידושו למכילתין (ו ע"ב, סד"ה שנאמר) הקשה כקושיית התוס', ותירץ בדומה לזה, דלא היה לו להאריך אלא לומר להם "בחדוש השני תעשו פסח" ותו לא, ע"ש. וקשה, שלפי הנ"ל אין לו להקשות כן?

ולאחר העיון נראה, שאף לדעת הר"ן יש להקשות כיצד מוכח דשואלין בהלכות הפסח, דשמא ע"י ששאלו הוזקק להשיב להם, כלומר, שאף בשאר ימות השנה צריך להשיב לשואל, אף דאין להקדימו לאחר. וע"ז מיושב, דמ"מ לא היה צריך להאריך להם, וכיוון שהאריך מוכח דחשבינן ליה שואל כענין.

עוד בעניין "שואלין ודורשין" קודם הרגל, דנו הפוסקים, האם דווקא בפסח יש להקדים, משום שהלכותיו רבות, או בכל חג וחג. ומרן הב"י (ר"ס תכט) כתב דדווקא בפסח משום קרבן פסח. וע"י בברכי יוסף שם (אות א) שהאריך לדון בדבריו, וע"ע בס' ערוה"ש (שם סע"ו). והאריך בנושא זה גם בפמ"ג (מש"ז שם סק"א).